

Shahid Bahonar
University of Kerman

Iranian Society for
the Promotion of Persian Language
and Literature

A Comparative Study of the Magical Functions of the Apple in Selected Iranian and European Folktales Based on Vladimir Propp's Theory*

Sajedeh Asadi¹ | Hamid Varmazyari^{2✉} | Hasan Heydari³

1. MA in Comparative Literature, Department of Persian Language and Literature, Arak University, Arak, Iran. sajedeh.asadi7323@gmail.com
2. Corresponding author, Assistant Professor, Department of English Language and Literature, Arak University, Arak, Iran. h-varmazyari@araku.ac.ir
3. Full Professor, Department of Persian Language and Literature, Arak University, Arak, Iran. h-haidary@araku.ac.ir

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received 24 June 2025

Received in revised form 8

November 2025

Accepted 16 November 2025

Published online 31

December 2025

Keywords:

Apple,
Folktales,
Magical function,
Vladimir Propp,
Morphology.

ABSTRACT

Myths and folktales across cultures reflect shared beliefs and ancient symbols. Among these, the apple is one of the most prominent magical motifs, appearing with diverse functions in folklore. This study offers a comparative analysis of the apple's role in Iranian and European tales, drawing on Vladimir Propp's morphological theory. Using Propp's structural coding of narrative functions alongside the Aarne-Thompson and Marzolph indices, the research examines 137 Iranian and 54 European stories. The analysis reveals both similarities and differences. In both traditions, the apple functions as a fertility agent, a rejuvenating element, and a symbol of transformation. However, Iranian tales emphasize the apple as a source of life and fertility, often mediated by a dervish or sorcerer, while European tales highlight its healing or deceptive qualities, such as the poisoned apple in *Snow White*. Findings show that Iranian narratives align mainly with Types 303 and 550* (fertility), whereas European tales correspond more closely to Types 301 and 408 (hero's rescue). These overlaps and divergences reflect shared mythological roots as well as distinct cultural contexts. Overall, the study demonstrates that the apple, as a transcultural motif, plays a key role in both myth and folklore. Despite structural similarities, its function is shaped by the worldview of each culture. This research contributes to a deeper understanding of oral literature and supports the reinterpretation of such motifs in contemporary cultural and media contexts.

*Cite this article: Asadi, S., Varmazyari, H., & Heydari, Hasan. (2025). A Comparative study of the magical functions of the apple in selected Iranian and European folktales Based on Vladimir Propp's theory. *Journal of Comparative Literature*, 17 (33), 1-20. <http://doi.org/10.22103/jcl.2025.25455.3856>

© The Author(s).

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman.

DOI: <http://doi.org/10.22103/jcl.2025.25455.3856>

Abstract

1. Introduction

Myths and folktales have always reflected the profound connection between humans and nature. Among natural elements, plants and fruits occupy a special place, since they are not only symbolic motifs but also endowed with magical and mythical functions. The apple, as one of the most recurrent magical fruits in Iranian and European folklore, plays diverse roles such as fertility, transformation, healing, and deception. This study adopts a comparative approach to examine the morphological and thematic functions of the apple in Iranian and European tales, aiming to reveal both similarities and differences of this shared cultural motif. The significance of this research lies in the fact that no independent comparative study has yet focused specifically on the apple in folklore narratives, and thus this investigation contributes to the enrichment of cross-cultural studies.

2. Methodology

The research employed a structural-comparative method based on Vladimir Propp's morphological model. Stories in which the apple played a central role were selected. Using the Aarne-Thompson classification and Marzolph's typology, apple-related tale types were identified. Subsequently, Propp's functions—including acquisition of a magical object, alleviation of misfortune, prohibition, and transformation—were coded within the selected tales. The corpus consisted of 137 Iranian tales from *The Encyclopedia of Iranian Folktales* and 54 European tales from *the Brothers Grimm*, Italo Calvino's folktales, and Irish folklore collections. Data analysis focused on identifying common and distinctive functions of the apple across the two cultural domains.

3. Discussion

Findings revealed that in Iranian tales, the apple most frequently functions as a fertility agent. In 52 stories, childless couples conceive after receiving a magical apple from a dervish or sorcerer. The dervish often acts as the helper figure, giving the apple to the king or queen. In contrast, European tales emphasize the deceptive and deadly function of the apple, as exemplified by *Snow White*, where the poisoned apple induces a long sleep.

In terms of transformation, both cultural traditions contain narratives in which a girl or the main character emerges from within an apple, or a human is transformed into an apple or other objects. Similarities are also observed in the healing function: in Iranian tales, the apple or the leaves of the apple tree possess restorative powers, while in European tales the apple is introduced as a magical fruit for curing illnesses. Another important difference lies in the symbolic role of the apple. In Iranian stories, the laughing apple, the crying apple, and the talking apple appear as living, personified symbols, whereas in European folklore such symbolic features are far less common.

Overall, Propp's functional analysis showed that Type 303 (fertility apple) is most frequent in Iranian tales, while European tales highlight poisoned apples and golden apples. This indicates that in Iranian culture, the apple is primarily associated with fertility and birth, whereas in European culture it is linked to deception, trials, and danger.

Furthermore, the comparative analysis revealed that in Iranian tales, the role of the dervish or sorcerer in giving the apple to the king or queen is more prominent, while in European tales the apple is often directly picked from the tree or handed over by a female witch. This difference reflects the social structures and cultural beliefs of the two traditions. In Iran, the presence of the *dervish* as a mediator between humans and nature is significant, while in Europe the female witch often plays the role of tester or deceiver.

4. Conclusion

This study demonstrates that the apple, as a shared folkloric motif in Iranian and European traditions, embodies diverse functions, some of which are universal (fertility, transformation) and others culture-specific (personified apples in Iran, poisoned apples in Europe). These differences mirror the socio-cultural contexts, religious beliefs, and symbolic systems of each tradition.

From a theoretical perspective, applying Propp's morphology and the Aarne-Thompson typology enabled a more precise analysis of narrative structures and symbolic roles. From a practical perspective, the findings can inspire comparative literature studies, folklore research, and even cultural or media productions that seek to highlight shared human motifs. Ultimately, the comparative study of the apple illustrates how a natural symbol can acquire distinct meanings across cultures while simultaneously reflecting universal human concerns.

References [in Persian]

- Afanasyev, A. (2024). *Russian fairy tales* (T. Zardasht, Trans.). Tehran: Farhang-e Nashr-e No. (Original work published 1855) [in Persian]
- Asghari, J., & Ghasemi-Asl, Z. (2012). An analysis of narrative movements in *One Thousand and One Nights* based on Propp's morphology. *Arabic Literature Criticism*, 4(62), 30-49. [in Persian]
- Calvino, I. (2013). *Italian folktales* (2nd ed., M. Ebrahim, Trans.). Tehran: Markaz. (Original work published 1956) [in Persian]
- Cooper, J. C. (2001). *An illustrated encyclopaedia of traditional symbols* (M. Karbasian, Trans.). Tehran: Farshad. (Original work published 1987) [in Persian]
- Darvishian, A.-A., & Khandan Mahabadi, R. (2001). *The encyclopedia of Iranian folktales* (Vol. 5). Tehran: Ketab va Farhang. [in Persian]
- Fāregh, E., Mohammadi, E., & Shayan-Sarasht, A. (2022). An intertextual reading of the forbidden-fruit myth in three award-winning children's theatre plays. *Fine Arts—Performing Arts and Music*, 27(1), 51-60. [in Persian]
- Fatemi, S. (2008). *Myths of Greece and Rome* (Vol. 1). Tehran: University of Tehran Press. [in Persian]
- Khadish, P. (2009). Reflections and functions of magic in enchanted tales. *Journal of Persian Language and Literature*, 17(65), 151-165. [in Persian]
- Marzolph, U. (2012). *Classification of Iranian tales* (K. Jahandari, Trans.). Tehran: Soroush. (Original work published 1984) [in Persian]
- Motavaseli, N. (2016, November 20). A study of the place of myths in Persian folklore. *Ettehad Khabar*. Retrieved from <https://www.ettehadkhabar.ir/fa/posts/69480> [in Persian]
- Ofaolain, A. (2003). *Children of the Salmon and other Irish folktales* (M. Gozarābādi, Trans.). Tehran: Hermes. (Original work published 1965) [in Persian]
- Propp, V. (2022). *Morphology of the folktale* (F. Badraei, Trans.). Tehran: Toos. (Original work published 1928) [in Persian]
- Rouse, W. H. D. (2006). *Gods, heroes and men of ancient Greece: Mythology's great tales of valor and romanc* (A. Ghorbanian, Trans.). Tehran: Amir Kabir. (Original work published 1934) [in Persian]
- Shojaei, H. (2017). *Comparative symbolism 3: Plants*. Tehran: Shahre Pedram. [in Persian]
- Smirnova, V. V. (2004). *Heroes of ancient Greece* (R. Arbāb, Trans.). Tehran: Elmi va Farhangi. (Original work published 1953) [in Persian]

[In English]:

Dağtaşođlu, A. E. (2017). The motif of apple in different cultures and its usage in Anatolian folk songs. *Folklore: Electronic Journal of Folklore*, 68, 169-186.
<https://doi.org/10.7592/FEJF2017.68.dagtasoglu>

بررسی تطبیقی کارکردهای جادویی سیب در گزیده‌های از قصه‌های فولکلور ایرانی و اروپایی بر پایه نظریه ولادیمیر پراپ*

ساجده اسدی^۱ | حمید ورمزیاری^۲ | حسن حیدری^۳

۱. کارشناسی ارشد ادبیات تطبیقی، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه اراک، اراک، ایران. sajdedeh.asadi7323@gmail.com

۲. نویسنده مسئول، استادیار، گروه زبان و ادبیات انگلیسی، دانشگاه اراک، اراک، ایران. h-varmazaryi@araku.ac.ir

۳. استاده، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه اراک، اراک، ایران. h-haidary@araku.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	اسطوره‌ها و قصه‌های عامیانه در فرهنگ‌های گوناگون، بازتابی از باورهای مشترک و نمادهای کهنند. در این میان، «سیب» از برجسته‌ترین بن‌مایه‌های جادویی است که در روایت‌های فولکلور، نقش‌های متنوعی ایفا می‌کند. این نوشتار به بررسی تطبیقی کارکردهای جادویی سیب در قصه‌های فولکلور ایرانی و اروپایی بر پایه نظریه ریخت‌شناسی «ولادیمیر پراپ» می‌پردازد. پژوهش بر اساس تحلیل ساختاری «پراپ» و کدگذاری خویشکاری‌ها، با بهره‌گیری از شاخص‌های «آرنه-تامسون» و «مارزلف»، انجام شده‌است. داده‌های پژوهش از ۱۳۷ قصه ایرانی و ۵۴ قصه اروپایی، گردآوری شده‌اند. تحلیل روایت‌ها نشان می‌دهد سیب در هر دو فرهنگ، دارای کارکردهایی مشابه، از جمله آبتن‌کنندگی، جوان‌کنندگی و دگردیسی است؛ اما تفاوت‌های معناداری نیز دیده می‌شود. در قصه‌های ایرانی، سیب اغلب نماد حیات و باروری است (برای نمونه با نقش درویش به‌عنوان بخشنده)، در حالی که در قصه‌های اروپایی بر جنبه‌های درمانی یا فریبندگی آن تأکید شده‌است. یافته‌ها نشان می‌دهد سیب در قصه‌های ایرانی عمدتاً با تیپ‌های ۳۰۳ و ۵۵۰ (باروری) و در قصه‌های اروپایی با تیپ‌های ۳۰۱ و ۴۰۸ (نجات قهرمان) هم‌خوانی دارد. این اشتراکات و تفاوت‌ها ریشه در اسطوره‌های مشترک و مؤلفه‌های فرهنگی خاص هر منطقه دارند. نتایج پژوهش بیان‌گر آن است که سیب به‌عنوان بن‌مایه‌ای فرافرهنگی، هم در اسطوره‌ها و هم در قصه‌های فولکلور نقشی کلیدی ایفا می‌کند. با وجود شباهت در ساختار روایی، کارکرد آن تحت تأثیر جهان‌بینی هر فرهنگ شکل می‌گیرد. این مطالعه می‌تواند به درک بهتر اشتراکات ادبیات شفاهی و بازتولید این نماد در رسانه‌های معاصر یاری رساند.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۴/۰۳	
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۸/۱۷	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۸/۲۵	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۰/۱۰	
کلیدواژه‌ها: سیب، قصه‌های فولکلور، کارکرد جادویی، ولادیمیر پراپ، ریخت‌شناسی.	

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

* استناد: اسدی، ساجده؛ ورمزیاری، حمید؛ و حیدری، حسن (۱۴۰۴). بررسی تطبیقی کارکردهای جادویی سیب در گزیده‌های از قصه‌های فولکلور ایرانی و اروپایی بر پایه نظریه ولادیمیر پراپ. *ادبیات تطبیقی*، ۱۷(۳۳)، ۲۰-۱.

<http://doi.org/10.22103/jcl.2025.25455.3856>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه شهید بهشتی کرمان.

۱. مقدمه

در نگاه به اسطوره‌های ایران و جهان، بحث رستنی‌ها و ازجمله میوه‌ها مطرح است و انسان همواره در ارتباط با این رستنی‌ها و در برقراری رابطه خود و این میوه‌ها، داستان‌سرایی و حتی شیوه زایش و باروری را در قالب اسطوره‌ها بیان کرده‌است. این رستنی‌ها، به‌گونه‌ای جادویی یاری‌گر شخصیت‌ها و قهرمانان قصه بوده و از این طریق پیوند دلسوزانه انسان با طبیعت را نشان داده‌اند. در اسطوره‌ها و حماسه‌ها، رستنی‌ها و گیاهان، نقش‌هایی مختلف ازجمله نقش مادرانگی و زایش و باروری را ایفا و از این‌روی جای خود را در قصه‌های فولکلور باز کرده‌اند.

رستنی‌ها و میوه‌ها نه فقط در اسطوره‌ها، بلکه در آثار ادبی کلاسیک و غیر کلاسیک هم نقش دارند. در قصه‌های ایرانی، میوه‌های مختلف کاربردهای گوناگون داشته؛ اما نقش باروری و یاری‌گری، مهم‌ترین کارکرد برخی میوه‌ها ازجمله سیب، انار و گلابی است. این میوه‌ها گاه با کارکردهای مشابه و گاه متفاوت از هم، نقش پیش‌برندگی در داستان را ایفا کرده‌اند. از کارکردهای رستنی‌ها که معطوف به میوه‌ها است، می‌توان به عامل جادویی آن‌ها اشاره کرد که از آن به‌عنوان یاری‌گر قصه یاد می‌شود. معمولاً این یاری‌گری با جادو همراه است یا حتی زایش قهرمان قصه از طریق این میوه‌های جادویی است که غالباً این میوه‌های یاری‌گر جادویی یا متولدکننده قهرمان، انار و سیب است.

این میوه‌ها در قصه‌ها نیز جلوه‌ها و کارکردهای رنگارنگ دارند که گاه با کارکرد میوه‌ها در قصه‌های ایرانی شباهت و هم‌پوشی پیدا می‌کنند. در برخی از این قصه‌ها، گاهی سیب یا اناری به دست اشخاص مختلف ازجمله درویش، و جادوگر به دست پادشاه، خان، مرد فقیر و ... داده می‌شود و از این طریق قهرمان قصه متولد می‌شود. «مارزلف»ⁱ (۱۳۹۱) در کتاب طبقه‌بندی قصه‌های ایرانی به داستان‌هایی اشاره می‌کند که در آن‌ها با سیب آستن‌کننده، قهرمان داستان متولد می‌شود. او ذیل سیب، از سیب طلایی و سیب خندان نیز یاد کرده‌است.

سیب یکی از پرتکرارترین رستنی‌های جادویی است (ر.ک: خدیش، ۱۳۸۸). برای نمونه، در قصه‌های «برادران گریم»ⁱ (۱۳۹۷) کارکرد سیب‌های طلایی از طریق درخت جادویی در ازدواج و نجات دختر از دست نامادری است و مشابه این قصه، تنها با تغییر نام و اضافه‌شدن یک شخصیت در *افسانه‌های روسی قصه پریان* (۱۳۹۶) با همین عمل‌کرد وجود دارد. در قصه‌های ایرانی، اغلب زن و مردی که فرزندی ندارند از طریق انار و سیبی که درویش یا جادوگر به آن‌ها می‌دهد، صاحب فرزند می‌شوند؛ مانند قصه درویش، قصه درویش جادوگر، قصه درویش و دختر پادشاه چین و ... که در جلد ۵ از *فرهنگ افسانه‌های مردم ایران* نوشته «درویشیان و خندان مهابادی» (۱۳۸۰) می‌بینیم و نمونه این فرزندآوری را از طریق خوردن میوه سیب در افسانه‌های ایتالیایی از «ایتالو کالوینو»ⁱⁱⁱ (۱۳۸۹) و افسانه‌های مردم ایرلند نوشته «افائولین» (۱۳۸۲) نیز مشاهده می‌کنیم. نوع دیگری از کارکرد سیب در داستان «برادران گریم»، جست‌وجو برای به‌دست‌آوردن سیب طلایی است که در داستان‌های فولکلور ایرانی، نقش خود را در یافتن سیب خندان و نار گریان و یا دزد سیب‌ها ایفا کرده‌است و در هر دو نمونه، قهرمان، خطرناک و مبارزه‌هایی را پشت سر می‌گذارد. به‌هرروی، این میوه‌ها کارکردهای مختلفی دارند.

۱-۱. بیان مسئله

نوشتار حاضر در پی بررسی شباهت‌ها و تفاوت‌های کارکرد ریختاری و مضمونی سیب در گزیده‌ای از قصه‌های ایرانی و برخی کشورهای اروپایی است. این تحقیق می‌کوشد نقش اسطوره‌ای و کارکردهای جهانی رستنی‌ها و میوه‌ها در فرهنگ بشری با نژادهای مختلف را به‌تصویر بکشد. علی‌رغم این‌که پژوهش‌های مختلف موجود، بن‌مایه‌های مختلفی را بر مبنای رویکرد «پراپ»^{iv} بررسی کرده‌اند، تا جایی که جست‌وجوی نویسندگان این نوشتار، نشان می‌دهد پژوهشی تطبیقی با بن‌مایه سیب بر روی قصه‌های فولکلور ایرانی و اروپایی تاکنون انجام نشده و لذا پژوهش حاضر، بدیع است.

ⁱ Ulrich Marzolph

ⁱⁱ Brothers Grimm

ⁱⁱⁱ Italo Calvino

^{iv} Vladimir Propp

۲-۱. چارچوب نظری و پیشینه پژوهش

بررسی تطبیقی به شکل‌های مختلف و از منظر رویکردها و نحله‌های مختلف انجام می‌گیرد. اگرچه فرهنگ‌شناسی تطبیقی، پیشینه‌ای دیرینه دارد، بررسی قصه‌های فولکلور از منظر خویش‌کاری‌های نمادین و تیپ‌های روایی، همچنان ظرفیت‌های تحلیلی نوینی را در مطالعات بینافرهنگی، فراهم می‌کند. یکی از این رویکردها، رویکرد ریخت‌شناختی «ولادیمیر پراپ» است که عمده کار این تحقیق براساس آن، صورت گرفت. بسیاری از محققان از جمله «داندس»ⁱ، «لوی استراوس»ⁱⁱ و «گریماس»ⁱⁱⁱ شیوه تجزیه و تحلیل ساختاری «پراپ» را بر پایه هم‌نشینی دانسته‌اند (ر.ک: آسابرگر، به نقل از اصغری و قاسمی اصل: ۱۳۹۱). پراپ از هم‌نشینی روایات که قابل توصیفند، تحلیلی ارائه می‌کند؛ یعنی یک روایت با در پی هم آمدن واحدهای روایی، به تدریج و در زمان، تکامل می‌یابد (همان). «پراپ» با بررسی صد و بیست قصه روسی نشان داد که این قصه‌ها به‌طور کلی چه شباهتی باهم دارند. به تعبیر «پراپ» خویش‌کاری‌هایشان، تغییر نمی‌کند و اغلب کارهای مشابه با قهرمانان متفاوت انجام می‌گیرد و وی براساس خویش‌کاری، مطالعه قصه را پیش می‌برد (ر.ک: پراپ، ۱۴۰۱: ۷۹-۸۰).

پژوهش حاضر با تکیه بر این نظریه، تلاش کرده‌است تا بن‌مایه سیب را در قصه‌های ایرانی و غیرایرانی از منظر خویش‌کاری‌های روایی بررسی کند. در این پژوهش، مبانی نظری، براساس تیپ‌شناسی «آرنه-تامپسون»^v، الگوی ریخت‌شناسی «پراپ»، و مفهوم خویش‌کاری در روایت‌های فولکلوریک بازنگری شده‌اند. با بهره‌گیری از این چارچوب‌ها، نقش نمادین سیب در دگردیسی، باروری و تحول شخصیت‌ها، در قصه‌های ایرانی و اروپایی تحلیل شده‌است. این رویکرد ساختاری، امکان مقایسه دقیق‌تر و علمی‌تر روایت‌ها را فراهم می‌کند و از سطح توصیفی فراتر می‌رود.

همان‌گونه که پیش‌تر عنوان شد، هدف نوشتار حاضر بررسی مضمونی و ریخت‌شناسی سیب در قصه‌های ایرانی و اروپایی است. تا جایی که نگارندگان می‌دانند، تا پیش از این درباره سیب در قصه‌های فولکلور، پژوهشی انجام نشده‌است. شاید بتوان در برخی منابع، اشاره‌هایی گذرا به سیب و کارکردهای آن پیدا کرد؛ ولی هیچ‌یک به‌طور مجزا به‌صورت پژوهشی در باب قصه‌ها درنیامده‌اند. با وجود این، پژوهش‌های زیر به شیوه‌های مختلف به مضامین مشابهی پرداخته‌اند.

شریفیان و داربیدی (۱۳۸۶) در بررسی نمادهای سیب، کبوتر، گل سرخ و نیلوفر در اشعار سهراب سپهری، به نماد سیب در سنت شعری معاصر، اشاره کرده‌اند. خدیش (۱۳۸۷: ۱۳۸۸) نیز در دو پژوهش جداگانه، از سیب و برخی میوه‌های دیگر با عنوان عامل جادویی یاد کرده و در پژوهش متأخر خود بر بسامد سیب در قصه‌های فولکلور تأکید داشته‌است.

انصاری و همکاران (۱۳۹۳) به نقش درخت در بارورکردن زنان اشاره کرده‌اند و به‌طور مختصر به باروری زن از طریق خوردن برگ گل، دانه یا میوه پرداخته‌اند. شریف‌نسب (۱۳۹۴) نیز در بررسی میوه‌ها و گیاهان جادویی در قصه‌های فولکلور، سیب را عاملی پرتکرار معرفی کرده و چند کارکرد از جمله باروری را برای آن برشمرده‌است. عرفانی بیضایی و رحیمی (۱۳۹۴) با استفاده از تیپ‌شناسی «آرنه-تامپسون»، به تحلیل انواعی از قصه‌های ایرانی پرداخته‌اند.

فخرائیان و همکاران (۱۳۹۴) انواع نمادها در قصه‌های فولکلور را بررسی کرده‌اند که به باروری و یاری‌گری قهرمان اشاره دارند. یکی از این نمادها، نماد طبیعی است که بازمانده دوران توت‌پرستی گیاهی گذشتگان بوده و شامل شخصیت‌های گیاهی-انسانی و میوه‌های جادویی می‌شود. فخرائیان و حسینی کازرونی (۱۳۹۵) نیز از منظر نمادگرایی، چندین نماد را برای سیب تعریف کرده‌اند که غالباً از فرهنگ‌های مختلف استخراج شده‌اند.

شجاعی (۱۳۹۶) انواع میوه‌ها و نمادهای آن‌ها را بررسی کرده و به نماد سیب در فرهنگ ایرانی، ادیان ابراهیمی و ادبیات عرفانی پرداخته‌است. او ورود سیب به‌عنوان میوه ممنوعه را تأثیرپذیرفته از نقاشی‌های یونانی می‌داند. ایواشچنکور و زمردی (۱۳۹۷) در تقسیم‌بندی قصه‌ها براساس «مارزلف»، به سیب‌های شفابخش در داستان‌های روسی اشاره‌ای کوتاه کرده‌اند. آورند و احمدی (۱۳۹۷)، شاکری و اسکندری (۱۳۹۷) نیز از الگوی «پراپ» در تحلیل قصه‌های فولکلور ایرانی بهره گرفته‌اند.

ⁱ Alan Dundesⁱⁱ Claude Lévi-Straussⁱⁱⁱ Algirdas Julien Greimas^{iv} Aarne-Thompson

یوسفی و همکاران (۱۳۹۸) در یکی از تقسیم‌بندی‌های درمان جادویی، به سیب بارورکننده در قصه‌ها اشاره کرده‌اند. علامی و احمدی (۱۳۹۸) و یاسمی فر و همکاران (۱۳۹۸) نیز در پژوهش‌های خود از الگوی ریخت‌شناسی «پراپ» برای تحلیل ساختار قصه‌های ایرانی استفاده کرده‌اند.

حری (۱۳۹۷) با بهره‌گیری از تیپ‌شناسی «آرنه-تامپسون»، به بررسی ساختار روایی قصه‌ها پرداخته‌است. ذوالفقاری و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی جدیدتر، به تحلیل قصه‌های ایرانی با استفاده از تیپ‌شناسی «آرنه-تامپسون» پرداخته‌اند. در نهایت، داقتاشوقلو^۱ (۲۰۱۷) به نماد و کارکرد سیب در فرهنگ‌های مختلف اشاره کرده و ضمن بررسی آن در شعرهای فولکلور آناتولی ترکیه، به نقش باروری سیب در قصه‌های فولکلور اروپا و شرق پرداخته‌است.

۳-۱. اهمیت و ضرورت پژوهش

پژوهش حاضر از زوایای مختلف حائز اهمیت است که در این بخش مهم‌ترین آن‌ها ذکر می‌شود. اولاً، تاکنون سیب به طور اخص به‌منزلهٔ بن‌مایهٔ قصه‌های فولکلور، مورد بررسی قرار نگرفته‌است؛ ثانیاً، تطبیقی بین قصه‌های ایرانی و اروپایی در این خصوص وجود ندارد؛ ثالثاً، پژوهش موجود بر کارکرد جادویی سیب تمرکز کرده‌است. به‌علاوه، امید است که این پژوهش به پژوهش‌گران فرهنگ عامهٔ ایران و جهان در شناخت دقیق‌تر این بن‌مایه‌های مشترک و به ناقدان فرهنگی در شناسایی بهتر این عناصر و اشتراکات آن‌ها کمک کند. افزون بر این، تحقیق پیش رو می‌تواند برای برنامه‌سازان رسانه‌ای و فرهنگی در تولید برنامه با استفاده از این قبیل نمادها به‌منظور بازتاب مشترکات جهانی و زنده‌نگاه‌داشتن عناصر مشترک فرهنگی، ایده‌بخش باشد.

۴-۱. روش پژوهش

این پژوهش با روش تحلیل ساختاری-تطبیقی و بر پایهٔ ریخت‌شناسی پراپ انجام شد. در این پژوهش، قصه‌هایی انتخاب شدند که در آن‌ها سیب، نقش محوری داشت. ابتدا با استفاده از شاخص‌های «آرنه-تامسون» و طبقه‌بندی «مارزلف»، تیپ‌های مرتبط با سیب، شناسایی شدند. سپس، با بهره‌گیری از الگوی ریخت‌شناسی «پراپ»، خویش‌کاری‌هایی چون دریافت شیء جادویی ($F=$)، التیام بدبختی ($K=$)، نهی ($\delta=$) و دگردیسی ($G=$) کدگذاری شدند. قصه‌هایی که حداقل یکی از این خویش‌کاری‌ها را در ارتباط با سیب داشتند، وارد تحلیل شدند. این فرایند به شناسایی الگوهای مشترک و متمایز در دو حوزهٔ فرهنگی کمک کرد. به‌دلیل در دسترس نبودن منابع یکسان از تمام کشورهای اروپایی، تمرکز تحلیل بر روی قصه‌های روسی، آلمانی و ایتالیایی بوده‌است. این پژوهش بر پایهٔ تحلیل ۱۳۷ قصهٔ ایرانی از فرهنگ افسانه‌های مردم ایران و ۵۴ قصهٔ اروپایی از آثار «برادران گریم»، «ایتالو کالوینو» و ... انجام شده‌است.

از میان سی‌ویک خویش‌کاری آن‌چه که ما را به کارکرد و مضمون سیب رهنمون می‌کند، حائز اهمیت است و چون این قصه‌ها از صحنهٔ آغازین و بسیاری دیگر از این سی‌ویک خویش‌کاری برخوردارند، از آن‌ها عبور شد تا جداول دچار طول و تفسیرهای حاشیه‌ای و آن‌چه هویداست، نشود. البته نام شخصیت‌ها و خویش‌کاری آن‌ها که به‌نوعی مرتبط با سیب است، بیان گردید. در برخی قصه‌ها، خویش‌کاری شخصیت‌یافتن سیب طلایی، سیب خندان / سیب گریان و یا سیب جوان‌کننده و ... است و یا در برخی دیگر δ «نهی» از خوردن یا چیدن سیب مطرح می‌شود. به‌طور خلاصه، سی‌ویک خویش‌کاری «پراپ» هرجایی که در قصهٔ مرتبط با مضمون سیب باشد، کدگذاری شد تا تحقیق در راستای محوریت این بن‌مایه قرار گیرد. البته خویش‌کاری‌ها که غالباً تکراری هستند، با کدی که «مارزلف» و «آرنه-تامسون» اشاره کرده‌اند، مشخص شدند.

^۱ Dağtaşoğlu

۲. بحث / متن

در این بخش ابتدا کارکردهای سیب به شکل مجزا در قصه‌های ایرانی و اروپایی به همراه کارکردهای مشابه و متفاوت آن‌ها در جدول ۱ ارائه خواهد شد. این جدول به دسته‌بندی و مقایسه کارکردهای نمادین و روایی سیب در قصه‌های ایرانی و اروپایی می‌پردازد. کارکردها بر اساس نقش سیب در روایت (باروری، دگردیسی، درمانی، فریبنده، نمادین / سخن‌گو) تفکیک شده‌اند. شباهت‌ها و تفاوت‌ها در هر ردیف نشان می‌دهند که چگونه سیب در فرهنگ‌های مختلف، معنا و عملکرد متفاوتی یافته، درحالی‌که برخی الگوهای مشترک نیز حفظ شده‌اند.

جدول ۱- فهرست کارکردهای سیب در قصه‌های ایرانی و اروپایی

نوع کارکرد	کارکرد در قصه‌های ایرانی	کارکرد در قصه‌های اروپایی	شباهت‌ها	تفاوت‌ها
فریبنده	سیب مسموم، خواب‌آور، زیبایی‌سنجی.	سیب مسموم، خواب‌آور (مانند سفیدبرفی).	سیب خواب‌آور یا کشنده.	در ایران با نقش دیو یا مادر دیو؛ در اروپا با جادوگر زن.
درمانی	برگ درخت سیب با خاصیت درمانی یا زنده‌کنندگی.	سیب شفابخش، سیب جادویی.	سیب با خاصیت درمانی.	در ایران برگ یا میوه؛ در اروپا بیشتر خود سیب.
دگردیسی	تبدیل انسان به سیب، حیوان، سنگ؛ بیرون آمدن دختر از سیب.	تبدیل جادوگر به سیب یا درخت؛ بیرون آمدن دختر از سیب.	بیرون آمدن دختر از سیب.	در ایران تبدیل به سیب برای نجات؛ در اروپا برای فریب یا کشتن.
باروری	سیب آبستن‌کننده، تولد کودک یا حیوان.	سیب بارورکننده، تولد از درخت سیب.	تولد از سیب یا درخت سیب.	در ایران معمولاً درویش سیب را می‌دهد؛ در اروپا سیب از درخت چیده می‌شود.
نمادین / سخن‌گو	سیب گریان، سیب خندان، سیب سخن‌گو.	کمتر دیده می‌شود.	—	ویژگی‌های نمادین و سخن‌گو در ایران برجسته‌ترند.

در ادامه، از میان کارکردهای مشترک، سه مورد ابتدایی یعنی آبستن‌کننده، دگردیسی و جوان‌کننده که بیشترین بسامد را هم دارند، با اشاره به چند قصه توضیح داده می‌شوند. پس از آن، یافته‌های مرتبط با برخی (به سبب محدودیت حجم نوشتار) خویشکاری‌های مشترک تحلیل می‌شوند و در نهایت انواع و بسامد کارکردهای سیب به کمک نمودار به بحث گذاشته خواهند شد. در پایان این بخش، به بیان جایگاه سیب در اسطوره‌ها و ادیان خواهیم پرداخت.

۲-۱. سیب آبستن‌کننده

سیب آبستن‌کننده در قصه‌ها سیبی است که زن و مردی را که سال‌ها صاحب فرزندی نمی‌شوند، بارور می‌کند و قهرمان از این طریق در قصه متولد می‌شود. در قصه‌های ایرانی، پنجاه و دو داستان یافت شد که با سیبی که درویش، جادوگر، پیرمرد، پیرزن به شاه، ملکه، خان، مرد ثروتمند، زن و مرد فقیر و ... می‌دهد، آن‌ها را صاحب فرزند می‌کند. بیشترین نقش تکرار شده، درویش است که سیب جادویی را می‌دهد و دریافت‌کننده سیب نیز در قصه‌های ایرانی پادشاه با بسامد بیشتری نسبت به دیگر شخصیت‌ها است. تیپ ۳۰۳ در قصه‌های ایرانی ۵۵ بار تکرار شده است. تیپ ۳۰۳ در کتاب «مارزلف»، برادران توأم و نشانه سرنوشت است. ملکه‌ای که بی‌فرزند است، سیبی از درویش می‌گیرد و دوقلو می‌زاید. بعدها درویش طبق قراری که با ملکه یا شاه می‌گذارد، یکی از آن پسرها را می‌برد. پسر برای برادر خود نشانه‌ای از سرنوشت می‌گذارد تا بعداً برای کمک به او بشتابد. درویش در این قصه‌ها، جادوگر یا دیوی است که پسر او را می‌کشد. موهایش را در آب طلائی می‌شوید. راهی می‌شود. پسر، دچار ماجراهای خطرناک می‌شود. نشانه سرنوشت تغییر می‌کند و برادر دوم، متوجه درخطر بودن برادر اول شده و به یاری او می‌شتابد. کد ۳۰۳ در شاخص «آرنه-تامسون» صرفاً کارکرد آبستن‌کنندگی سیب است. کد T511.11 تصور خوردن سیب و باروری است و B311 تولد همزمان کودک و حیوان است که از طریق سیب بارورکننده، سبب می‌شود. همچنین تولد فرزند با خوردن سیب با کد *۶۷۵ آمده است. نکته مهمی

که باید ذکر شود این است که تیپ ۳۰۳ «مارزلف» و *۳۰۳* با کد ۳۰۳ «آرنه-تامسون» در بارورکنندگی سیب، مشترک است؛ اما خویش‌کاری‌های ذیل تیپ ۳۰۳ و *۳۰۳* در کتاب «مارزلف» متفاوت است. *۳۰۳* تیپی است که ملکه بی‌فرزند با خوردن سیبی که از درویش گرفته‌است بارور می‌شود و بعداً درویش، پسر را می‌برد. یاری‌گری، پسر را از درویش بر حذر می‌دارد و از این‌رو پسر، درویش را می‌کشد. این تیپ از نظر خویش‌کاری با تیپ ۳۱۳ «آرنه-تامسون» و *۵۵۰* و ۳۰۳ «مارزلف» تلفیق و هفت‌بار در مجموع قصه‌های ایرانی تکرار شده‌است؛ اما ۳۰۳ در مجموع ۵۵ بار یعنی صرف بارورکنندگی سیب، بدون در نظر گرفتن تفاوت در خویش‌کاری قصه‌ها یافت شد. سیب آبستن‌کننده در قصه‌های ایتالیایی از «کالوینو» (۱۳۹۲) در قصه «سیب و پوست سیب» آمده‌است که جادوگر به مرد بی‌فرزند سیب می‌دهد تا به همسر خود دهد. ملکه با خوردن سیب و خدمتکار با خوردن پوست آن هم‌زمان باردار می‌شوند. در بارداری با سیبی که جادوگر می‌دهد، می‌توان به قصه درویش جادوگر، سیب سحرآمیز که ذیل عنوان آبستن‌کننده در قصه‌های ایرانی آمده‌است، اشاره کرد. بارداری هم‌زمان چند زن با سیب نیز در قصه‌های ایرانی مثل «تصف‌نی» ذیل تیپ *۵۵۰* یکسان است. *۵۵۰* در طبقه‌بندی «مارزلف» تیپی است که پادشاه بی‌فرزند، سیب یا سیب‌هایی که از درویش گرفته‌است را بین زنان تقسیم می‌کند و زنان او به‌طور هم‌زمان فرزندی به دنیا می‌آورند. معمولاً با توجه به ریشه اعداد اسطوره‌ای، تعداد این فرزندآوری متفاوت است. گاه سه برادر، گاه هفت و یا چهل پسر متولد می‌شوند. این تیپ با تیپ B311 «آرنه-تامسون» یعنی تولد هم‌زمان کودک و حیوان مشترک است. مادر بر اثر خوردن نصف سیب و غافل شدن از نیمه دیگر آن و خورده شدن سیب به وسیله یک حیوان، پسری نیمه‌حیوان/انسان می‌زاید.

قصه دیگری که در آبستن‌کنندگی سیب یافت شد متعلق به افسانه‌های ایرلند از «آفائولین»^۱ (۱۳۸۲) بود. دختر شاه با خوردن سیبی از درخت، باردار می‌شود. فال‌گیر، دختر را درحالی که از درخت سیب، سیبی می‌خورد، می‌بیند به شاه خبر می‌دهد، دخترش باردار است. کودکی پر قدرت متولد می‌شود. شبیه قصه چهل‌گیس ایرانی است که پسر به همراهی دو پسر شاه (دایی‌هایش) قصر را ترک می‌کنند تا دختر پادشاه ساحل سپید را پیدا کنند. در این قصه نیز مانند درویش در قصه‌های ایرانی، فال‌گیر از دختر صحبت می‌کند و باعث کنج‌کاوای قهرمان می‌شود. این قصه با تیپ قصه‌های دزد سیب در ایران نیز شباهت دارد: برادرانی که برادر کوچکتر را رها می‌کنند، یاری‌گرانی که در برگشت و کشتن غول به قهرمان کمک می‌کنند، پیدا کردن شیشه عمر شیرین که قهرمان دروغین از زبان شیرین از جای آن مطلع می‌شود.

در قصه‌های ایرانی، زن سیب به دنیا نمی‌آورد؛ بلکه کسی سیب را به زن یا شاه می‌دهد و زن بارور می‌شود و کودکی به دنیا می‌آورد. گاه بر اثر خوردن نصف سیب، کودکی نصفه متولد می‌شود. در قصه بلای من، پسر سیب، در قلمرو پادشاه ساحل سپید (ایرلند) دختر با خوردن سیبی از درخت و بدون همسر، باردار می‌شود. پیرزنی که گویی جادوگر است به شاه خبر می‌برد که دخترت به‌زودی کودکی به دنیا خواهد آورد. در این قصه، درخت سیب، پدر کودک است.

جدول ۲ فهرستی از قصه‌هایی را ارائه می‌دهد که در آن‌ها سیب، نقش بارورکننده یا زایش‌گر دارد. با تفکیک قصه‌ها براساس کشور، نوع سیب و تیپ روایی می‌توان دید که چگونه سیب در روایت‌های ایرانی و اروپایی به‌عنوان نماد باروری یا تولد به‌کار رفته‌است. این مقایسه نشان‌دهنده تنوع فرهنگی در بازنمایی یک نماد مشترک است.

جدول ۲- سیب آبستن‌کننده

ردیف	عنوان قصه	کشور	نوع سیب	تیپ یا خویش‌کاری مرتبط
۱	آلبرزنگی	ایران	سیب جادویی	تیپ ۳۰۳
۲	احمدخان و علی ولی	ایران	سیب بارورکننده	تیپ ۳۰۳
۳	بلال آقا	ایران	سیب جادویی	تیپ ۳۰۳
۴	پادشاه و هفت فرزندش	ایران	سیب تقسیم‌شده بین زنان	*تیپ ۵۵۰
۵	پرنده آبی	ایران	سیب بارورکننده	*تیپ ۵۵۰
۶	پیرمرد خارکن و چهل پسرش	ایران	سیب بارورکننده	*تیپ ۵۵۰

^۱ Eileen O'Faoláin

تیپ ۳۰۳	سیب جادویی	ایران	جانتیخ و چل گیس	۷
تیپ ۳۰۳	سیب بارورکننده	ایران	چل گیس	۸
تیپ ۳۰۳	سیب بارورکننده	ایران	چهل گیسو طلا	۹
تیپ ۳۰۳	سیب جادویی	ایران	حسن قناد و ملک ابراهیم	۱۰
تیپ ۳۰۳	سیب بارورکننده	ایران	خورشید خاور و خرامان چین	۱۱
تیپ ۳۰۳	سیب جادویی	ایران	درویش ۱	۱۲
تیپ* ۳۰۳، ۵۵۰	سیب بارورکننده	ایران	درویش جادوگر ۱	۱۳
تیپ ۳۰۳	سیب جادویی	ایران	درویش و دختر پادشاه چین ۱	۱۴
تیپ ۳۰۳	سیب بارورکننده	ایران	دندان آهنی	۱۵
تیپ ۳۰۳	سیب بارورکننده	ایران	دختر درزی و شاهزاده	۱۶
B311، تیپ* ۵۵۰	سیب نیمه‌خورده	ایران	نصف نی	۱۷
B311، *675	سیب و پوست آن	ایتالیا	سیب و پوست سیب	۱۸
تولد از درخت سیب	سیب درختی	ایرلند	پلای مین، پسر سیب	۱۹
مشابه تیپ ۳۰۳ و ۴۰۸ ایرانی	سیب جادویی	ایتالیا	عشق سه انار / سیب	۲۰

در این جدول، علاوه بر فهرست قصه‌هایی که در آن‌ها سیب، نقش بارورکننده یا زایش‌گر دارد، تیپ‌های روایی هر قصه نیز مشخص شده‌اند. تیپ ۳۰۳ (قهرمان و دختر جادویی)، تیپ ۵۵۰* (دختران درختی یا تولد از میوه)، و تیپ B311 (تولد از سیب یا درخت) از جمله تیپ‌هایی هستند که در روایت‌های ایرانی و اروپایی به‌ویژه درباره نقش سیب در باروری و زایش، تکرار می‌شوند.

۲-۲. دگردیسی

در قصه‌های ایرانی، دگردیسی به صورت نوعی دگرگونی ظاهر می‌شود که اغلب با عنصر «سیب» همراه است؛ به این معنا که قهرمان یا ضدقهرمان به سیب یا درخت سیب بدل می‌شود. این دگردیسی، خود گونه‌های متعددی دارد؛ از جمله سیب تبدیل‌کننده انسان به حیوان، زیباکننده، تبدیل به سنگ، بیرون آمدن دختران از درون سیب یا تبدیل انسان به سیب. در قصه‌های اروپایی دگردیسی تولد سیب و بیرون آمدن دختری از درون سیب، تبدیل شدن جادوگر یا شیر به سیب یا درخت سیب را دربرمی‌گیرد. وجه مشترک این دگردیسی در قصه‌های ایرانی و اروپایی، بیرون آمدن دختران از درون سیب است. البته در قصه‌های ایرانی، نارنج و انار نیز از جمله میوه‌هایی است که دختر یا پری از آن بیرون می‌آید. پیشتر نیز اشاره شد که «کالینو» (۱۳۹۲) نویسنده ایتالیایی بیان می‌کند گردو، فندق و بلوط از میوه‌هایی است که دختر از درون آن بیرون می‌آید؛ اما در جای دیگر این میوه هندوانه، لیمو، پرتقال، سیب و نارنج است. گویی متناسب با رویش آن میوه در منطقه یا سرزمینی خاص، این میوه‌ها متفاوت و در قصه‌های فولکلور وارد می‌شوند.

«دختری به شکل سیب» در قصه‌های ایتالیایی آمده‌است که مادر با آرزوی داشتن فرزند و نگاه کردن به درخت سیب، سیبی را می‌زاید که از درون آن دختری زیبارو بیرون می‌آید. بیرون آمدن دختران از درون سیب با قصه «باغ سیب» در ایران شباهت دارد. در قسمتی از قصه دیگر یعنی «عشق سه انار»، روایت‌گر به جای انار از سیب استفاده کرده‌است. طیف قصه مشابهی در ایران داریم که دختر بعد از کشته شدن به شکل سیب درمی‌آید. شاهزاده به دنبال دختری می‌گردد که مثل «شیر سفید باشه و مثل خون سرخ». پیرمردی به او سه انار می‌دهد؛ اما چون پسر دیر به آن‌ها آب می‌رساند به جز یکی، همگی می‌میرند. پسر به دنبال لباس می‌رود. کنیزی تصویر دختر را در آب با صورت خود اشتباه می‌گیرد. بعد از متوجه شدن از حضور دختر، او را می‌کشد. کنیز با شاهزاده ازدواج می‌کند. از قطره خون دختر، کبوتری متولد می‌شود و پرواز می‌کند. کنیز، پرنده را می‌کشد. از خون او درخت سیب (یا انار) روییده می‌شود که خاصیت زنده‌کنندگی و درمان‌گری دارد. پیرزنی سیب آخر یا انار آخر را به خانه می‌برد و متوجه می‌شود دختری از درون

آن بیرون آمده و خانه را تمیز می‌کند. پیرزن، دختر را با خود بیرون می‌برد. شاهزاده، دختر را می‌شناسد. قصه دختر را می‌شنود. کنیز، مجازات می‌شود. دختر و شاهزاده، ازدواج می‌کنند.

بیرون آمدن دختران از درون سیب در قصه ایرانی «باغ سیب» آمده است که البته فقط در بیرون آمدن و کارکرد سیب این دو قصه یعنی «باغ سیب» و «عشق سه انار/ سیب» شبیه هستند؛ اما در خویش کاری، قصه باغ سیب ذیل تیپ ۳۰۱ و 301E* قرار می‌گیرد. این تیپ، خویش کاری متفاوتی دارد و مانند قصه‌های دزد سیب است که سه پسر پادشاه به دنبال دزد سیب‌ها، خانه را ترک می‌کنند و دو برادر بزرگتر، کوچکترین برادر را در چاه‌ها می‌کنند. در قصه ایتالیایی عشق سه انار/ سیب از نظر خویش کاری با قصه ایرانی نارنج و ترنج شباهت‌هایی دیده می‌شود. پس می‌توان گفت این دو قصه صرفاً در کارکرد سیب که بیرون آمدن دخترانی از درون سیب است، مشترکند؛ اما در خویش کاری به قصه‌های دیگری شبیه‌اند.

قصه دیگر با عنوان «چوپانی که هرگز بزرگ نمی‌شد» قصه مشابه قصه ایرانی «نارنج و ترنج» است؛ اما تفاوت‌هایی دارد. چوپان جوان، تخم‌مرغ‌های پیرزن را می‌شکند. زن، نفرین می‌کند «الهی نتونی بزرگ بشی مگه این که بارگالینا خوشگل‌ه سه سیبی که آواز می‌خونن رو پیدا کنی!» مادر، جوان را به دنبال دختر می‌فرستد. در راه، اشخاص جادویی به او چیزهایی می‌دهند تا او در هنگام فرار از دست جادوگر بر زمین بریزد. سیب در این قصه، درون قفسی قرار دارد که همان دختری است که از آن بیرون می‌آید. در واقع سیب‌هایی که در دست پیرزن جادوگر است، همان دختر کوچکی است که قهرمان به دنبال اوست. کنیزی دختر را درون چاه می‌اندازد. تبدیل به ماهی می‌شود. مادر چوپان ماهی را صید می‌کند. از استخوان‌های ماهی درختی می‌روید. دختر از درون درخت بیرون می‌آید و خانه را تمیز می‌کند. پسر، دختر را می‌بیند، هر دو بزرگ می‌شوند و ازدواج می‌کنند. این قصه نیز صرف بیرون آمدن دختر از درون سیب و کارکرد سیب، مشترک است؛ اما در خویش کاری با دو قصه ایرانی «نارنج و ترنج» و «گل علی و ماهی قرمز» یعنی تیپ ۴۰۸ اشتراکاتی دارد. در این سه قصه، دختر به دست کنیز شریر به قتل می‌رسد و دگرذیسی پیدا می‌کند و نجات می‌یابد و پیش قهرمان بازمی‌گردد.

شباهت دیگری که سیب در قصه‌های ایرانی و اروپایی دارد، در این است که غالباً سیب با جادو و جادوگر در ارتباط است. درویش، جادوگر، پیرزن جادوگر، پیرمردی مرموز از راه می‌رسد و سیبی آبدار می‌دهد. در قصه‌های اروپایی، جادوگر، قهرمان را با سیب گول می‌زند یا سیبی مسموم یا خواب‌آور به او می‌دهد (مانند قصه سفیدبرفی) یا خود به سیب یا درخت سیب تبدیل می‌شود؛ مانند قصه‌های ایوان اثر «آفاناسیف»^۱ روس. درست است که کارکرد سیب، متفاوت است؛ اما وجه مشترک آن، جادویی بودن و از غیب رسیدن آن است و یا به طور مستقیم در دست جادوگران یا دیو‌هایی بودن است.

شباهت دیگر در دگرذیسی، رویدن درخت سیب از خاک کردن حیوان یاری‌گر یا استخوان حیوان یا اجزای آن است. معمولاً درخت، قهرمان را یاری می‌دهد. در قصه «اندرزهای حکیمانه» درخت با خاک کردن مار، رویده می‌شود و هر بار به یک میوه تبدیل می‌شود که یکی از آن‌ها سیب است؛ اما در دو قصه «خاوروشچکا» و «یک چشم، دو چشم، سه چشم» درخت سیب تغییر ماهیت نمی‌دهد. از نظر خویش کاری دو قصه روسی و آلمانی کاملاً یکسانند؛ اما خویش کاری اندرزهای حکیمانه کاملاً متفاوت است.

در جدول ۳، قصه‌هایی که در آن‌ها دگرذیسی با سیب رخ می‌دهد، فهرست شده‌اند. دگرذیسی شامل تبدیل شخصیت‌ها به سیب، درخت سیب، یا بیرون آمدن دختران از درون سیب است. شباهت‌ها و تفاوت‌ها در دو فرهنگ نشان می‌دهند که باوجود ساختار روایی متفاوت، نقش سیب در تحول شخصیت‌ها و پیش‌برد روایت مشترک است.

جدول ۳- مقایسه دگرذیسی (تبدیل و تغییر به سیب) در قصه‌های ایرانی و اروپایی

قصه‌های ایرانی با دگرذیسی	قصه‌های اروپایی با دگرذیسی	شباهت در بیرون آمدن دختر از سیب	شباهت در رویش درخت سیب از جانور
ملک محمد ۱، باغ سیب، دو برادرخوانده، وصیت تاجرباشی، ارث پدر، ترکه جادو، سیب خرس کن	دختری به شکل سیب، عشق سه انار/ سیب، چوپانی که اصلاً بزرگ نمی‌شد، پسر زن بیوه و جادوگر، خاوروشچکا، ایوان	باغ سیب، پریزادان درخت سیب ← دختری به شکل سیب،	اندرزهای حکیمانه (ایران)، خاوروشچکا (روسیه)، یک چشم دو

^۱ Alexander Afanasyev

چشم سه چشم (آلمان)، آوره جهان (ایتالیا).	عشق سه انار، چوپانی که بزرگ نمی‌شد.	دهقان و مرد انگستی، ایوان پسر گاو ۱۳۷، طوفان بوگاتیر و ایوان پسر گاو ۱۳۶-۱۳۵، Ivan Popialov	گلایی آدم‌کن، پریزادان درخت سیب، اندرزه‌های حکیمانه، راز دل گل با صنوبر.
---	--	---	--

جادوگر به سیب تبدیل می‌شود مانند قصه‌های «آفاناسیف». سیب دست جادوگر است. سیب، انسان را به حیوان تبدیل می‌کند. در قصه‌های ایرانی، پریزاد یا مادر دیو، پسر را به سیب تبدیل می‌کند تا در امان بماند. این تنوع، نشان‌دهنده غنای نمادپردازی سیب در روایت‌های ایرانی است. در قصه‌های اروپایی به درخت سیب تبدیل می‌شود تا قهرمان را بکشد. قصه‌های ایرانی از نظر کارکرد سیب با نوع دگردیسی در قصه‌های اروپایی متفاوت است. همان‌طور که در جدول ۴ نشان داده شده‌است، دگردیسی‌های مرتبط با سیب در قصه‌های ایرانی طیف متنوعی دارند؛ از تبدیل انسان به حیوان گرفته تا زیباکنندگی و حتی تبدیل به سنگ یا سیب.

جدول ۴- دگردیسی در قصه‌های ایرانی

نوع دگردیسی	قصه‌ها
تبدیل انسان به حیوان	سیب خرس‌کن، وصیت تاجرباشی
زیباکننده	ارث پدر
تبدیل به سنگ	ارث پدر، ترکه جادو، راز دل گل با صنوبر
تبدیل انسان به سیب	دو برادر خوانده، یوسف شاه پریان، ملک محمد

در قصه‌های اروپایی دگردیسی در دو نوع، خلاصه می‌شود: بیرون آمدن دخترانی از درون سیب که بیشتر به شباهت آن‌ها با قصه‌های ایرانی اشاره شد و تبدیل شدن جادوگر به سیب یا درخت سیب برای کشتن قهرمان یا فرار از دست قهرمان، نوع دیگری از دگردیسی‌های متفاوت در قصه‌های اروپایی است.

برخلاف روایت‌های ایرانی که سیب بیشتر نقش محافظ یا درمان‌گر دارد، در قصه‌های اروپایی سیب گاه نماد فریب، جادو یا خطر است. این تفاوت‌ها در خویش‌کاری سیب، بازتابی از تفاوت‌های فرهنگی در بازنمایی عناصر جادویی‌اند. جدول ۵ نمونه‌هایی از دگردیسی‌های مرتبط با سیب در قصه‌های اروپایی را نشان می‌دهد.

جدول ۵- دگردیسی در قصه‌های اروپایی

نوع دگردیسی	قصه‌ها
تبدیل جادوگر به سیب یا درخت سیب	Ivan Popialov، ایوان پسر گاو، طوفان بوگاتیر
تبدیل شخصیت به حیوان	ایوان دهقان و مرد انگستی
تبدیل شخصیت به سنگ	پسر زن بیوه و جادوگر
زیباکننده	عشق سه انار / سیب
تولد از سیب	دختری به شکل سیب

۳-۲. جوان‌کنندگی

جدول ۶ به بررسی نقش سیب به‌عنوان عنصر جوان‌کننده در قصه‌های ایرانی و اروپایی می‌پردازد. در قصه‌های ایرانی، سیب سرخ و دیگر روایت‌ها به بازگرداندن جوانی اشاره دارند. در قصه‌های اروپایی، به‌ویژه روسی، سیب جوان‌کننده و آب حیات همین کارکرد را دارند. شباهت‌ها با اسطوره‌های اسکاندیناوی (ایدون) و یونان باستان (سیب‌های زرین باغ هسپریدها) نشان می‌دهد که این بن‌مایه، ریشه‌ای مشترک در فرهنگ‌های مختلف دارد.

جدول ۶- مقایسه کارکرد جوان‌کنندگی سیب در قصه‌های ایرانی و اروپایی

شبهات‌ها و ریشه‌های اسطوره‌ای	قصه‌های اروپایی	قصه‌های ایرانی
جوان‌کنندگی سیب با اسطوره ایدون در اسکاندیناوی مشترک است؛ ریشه دیگر در اسطوره‌های یونانی با سیب‌های زرین باغ هسپریدها که جوانی را اعاده می‌کردند (ر.ک: فاطمی، ۱۳۸۷: ۷۲).	شوان مک بروگان و پادشاه قوم سفید - پسر شجاع، سیب جوان‌کننده و آب حیات (قصه‌های روسی)	سیب سرخی که پیران را جوانی می‌داد - ارثیه - طوطی - ملک جمشید

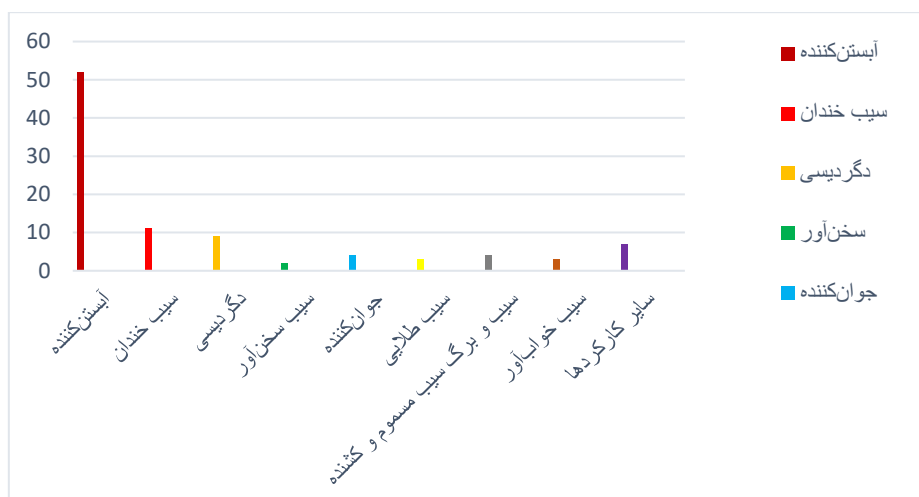
جدول ۷ به‌طور خاص نقش سیب را در فرآیندهای دگردیسی شخصیت‌ها در قصه‌های روسی و ایتالیایی نشان می‌دهد. در برخی روایت‌ها، سیب وسیله‌ای برای تغییر شکل جادوگر یا تبدیل انسان به حیوان است؛ در موارد دیگر، سیب عامل زیبایی یا حتی نماد زایش و تولد محسوب می‌شود. این کارکردها نشان می‌دهند که سیب نه تنها نماد جوانی، بلکه نماد تحول، تغییر و بازآفرینی در قصه‌های اروپایی است.

جدول ۷- نقش سیب در دگردیسی شخصیت‌ها

نوع دگردیسی	عنوان قصه	کشور	نقش سیب در دگردیسی
تبدیل جادوگر به سیب یا درخت سیب	Ivan Popialov، ایوان پسر گاو، طوفان بوگاتیر	روسیه	جادوگر برای فرار یا فریب به سیب تبدیل می‌شود.
تبدیل شخصیت به حیوان	ایوان دهقان و مرد انگشتی	روسیه	سیب باعث تبدیل انسان به حیوان می‌شود.
تبدیل شخصیت به سنگ	پسر زن بیوه و جادوگر	روسیه	سیب یا طلسم مرتبط با آن باعث سنگ‌شدن قهرمان می‌شود.
زیباکننده	عشق سه انار / سیب	ایتالیا	سیب باعث زیبایی یا دگرگونی ظاهری دختر می‌شود.
تولد از سیب	دختری به شکل سیب	ایتالیا	دختر از درون سیب بیرون می‌آید؛ سیب نماد زایش است.

دگردیسی‌های مرتبط با سیب در قصه‌های اروپایی، علاوه بر جنبه جادویی، بیان‌گر نگرش فرهنگی به تحول و بازآفرینی شخصیت‌هاست.

نمودار ۱ نشان می‌دهد که سیب در داستان‌های ایرانی با کارکردهای جادویی متنوعی ظاهر می‌شود که به دو دسته مثبت و منفی تقسیم می‌شوند. پربسامدترین نقش‌های آن شامل «آبستن‌کنندگی» (نماد حیات و باززایی) و «سیب خندان» (نماد خوش‌یمنی، خرد و شادی) است که در افسانه‌هایی مانند «سیب بهشت» یا هدیه‌های عاشقانه، که بازتابی از درهم‌تنیدگی ماده و معنا در جهان‌بینی ایرانی است، دیده می‌شود. در مقابل، «سیب مسموم و کشنده» نقش منفی دارد و مشابه افسانه‌های اروپایی مانند «سفیدبرفی» معمولاً برای آزمون‌های اخلاقی یا فریب استفاده می‌شود.

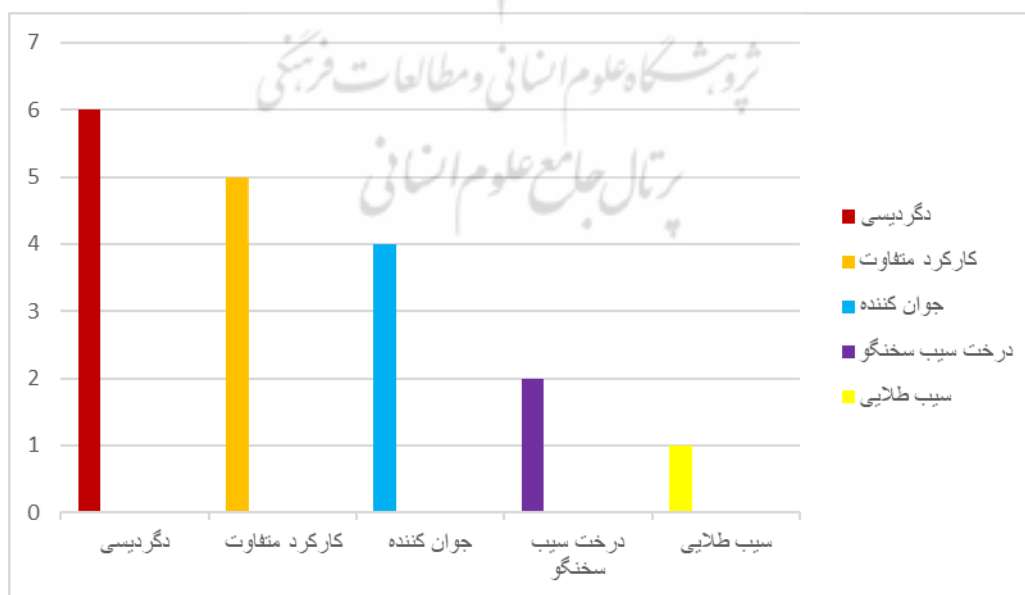

نمودار ۱- کارکردهای جادویی سیب در قصه‌های ایرانی

کارکردهایی مانند «سخن‌آوری» یا «خواب‌آوری» کمتر تکرار شده‌اند؛ زیرا نیاز به بسترهای فراواقع‌گرایانه پیچیده دارند. همچنین «سیب خندان» و «دگردیسی‌کننده» جنبه‌های نمادین دیگری هستند که به ترتیب به شادی و تغییر شکل اشاره می‌کنند؛ اما در مقایسه با نقش‌های اصلی، کمتر برجسته‌اند.

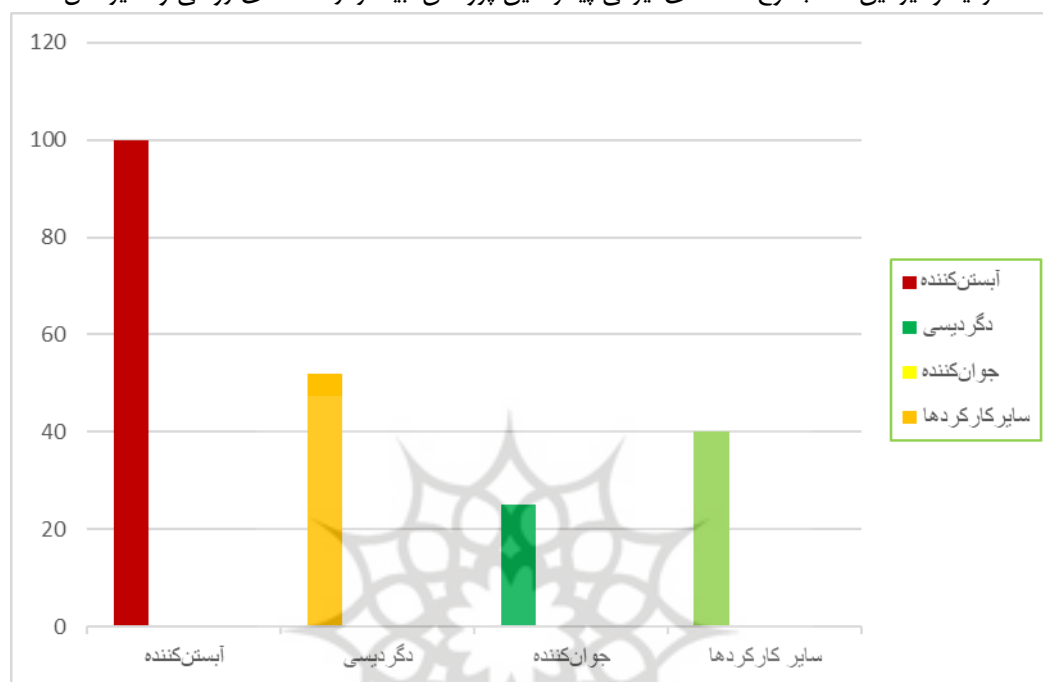
این دوگانگی در نمادگرایی سیب، هم زندگی‌بخش و هم مرگ‌آور، بازتابی از جهان‌بینی ایرانی است که همزمان به تقدس و خطرات مادیات می‌پردازد. مشابهت‌هایی با اساطیر دیگر فرهنگ‌ها (مثل سیب طلایی یونان) وجود دارد؛ اما در ادبیات عرفانی ایران، سیب گاه نماد عشق الهی یا ابزار پیش‌گویی است که ویژگی‌های منحصر به فردی به آن می‌بخشد. همان‌طور که نمودار ۱ نشان می‌دهد، کارکردهای مثبت سیب (نظیر باروری و جوان‌کنندگی) در قصه‌های ایرانی بسامد بیشتری دارند؛ درحالی‌که کارکردهای منفی کمتر دیده می‌شوند.

در قصه‌های اروپایی شامل پیکره این پژوهش، بیشترین فراوانی داستان با مضمون سیب به ترتیب به سه کشور روسیه، آلمان و ایتالیا مربوط می‌شد. لذا برای مقایسه با قصه‌های ایرانی، نگاهی به فراوانی مضامین در قصه‌های روسی انداختیم که نتایج آن در نمودار ۲ ارائه شده‌است.

نمودار ۲- فراوانی کارکردهای جادویی سیب در قصه‌های روسی

کارکردهای نمایش داده‌شده در نمودار ۲ دربارهٔ قصه‌های روسی در قصه‌های ایرانی (نمودار ۱) نیز وجود داشت؛ با این تفاوت که کارکرد غالب در قصه‌های ایرانی، باروری سیب است که در بین قصه‌های روسی مورد بررسی این کارکرد، به چشم نمی‌خورد. صرف‌نظر از این کارکرد، کارکردهای دیگر، بسامد کم‌وبیش مشابهی دارند. برای مثال، سخن‌گویی (درخت) سیب در دو قصهٔ ایرانی و دو قصهٔ روسی مشاهده شد؛ اگرچه در قصه‌های ایرانی سخن‌گویی مربوط به خود سیب و در قصه‌های روسی مرتبط با درخت سیب مشاهده گردید و نیز این که مجموع قصه‌های ایرانی پیکرهٔ این پژوهش، بیشتر از قصه‌های روسی و سایر ملل است.

نمودار ۳- بسامد کارکردهای سیب در داستان‌های ایرانی و اروپایی

نمودار ۳ به ارائهٔ بسامد کارکردهای جادویی سیب در داستان‌های ایرانی می‌پردازد. چنان‌چه مشاهده می‌شود، بیشترین فراوانی با ۱۰۰ واحد مربوط به کارکرد «آبستن‌کننده» است و با توجه به توضیحات قبلی، نشان‌دهندهٔ اهمیت این ویژگی سیب به‌عنوان نماد حیات و بازایی در ادبیات فولکلور ایران است. پس از آن، کارکردهای «دگر دیسی» و «جوان‌کننده» به ترتیب با ۵۲ و ۲۵ واحد قرار دارند که بیان‌گر نقش سیب در تغییر شکل و جوان کردن شخصیت در روایت‌های اساطیری است.

بخش «سایر کارکردها» (نظیر سببی که اشیاء را به‌سخن درمی‌آورد برای مثال در قصهٔ سیب حضرت سلیمان در جلد هفتم درویشیان) که کمترین مقدار، ۴۰ واحد، را به خود اختصاص داده، نشان می‌دهد که برخی ویژگی‌های سیب در داستان‌ها نادر یا خاص هستند. این توزیع بسامد نشان می‌دهد که در فرهنگ ایرانی، سیب بیشتر با مفاهیم حیات‌بخشی و دگرگونی مرتبط است تا جنبه‌های منفی یا حاشیه‌ای. این الگو با نمادگرایی سیب در اساطیر جهانی همخوانی دارد؛ اما با تأکید ویژه بر جوان‌کنندگی که در ادبیات ایران بارزتر است.

۲-۴. سیب در اسطوره‌ها و ادیان

در برخی ادیان مانند اسلام و مسیحیت، بر نقش برخی میوه‌ها تأکید شده‌است. برخی از میوه‌ها که در قرآن کریم نام آن‌ها آمده و در قصه‌های عامه نیز راه خود را باز کرده‌اند، نماد بهشت و سعادت و برخی دیگر نماد سلامتی است؛ از جمله انار «رُمان» (قرآن، الرحمن: ۶۸)، انجیر (قرآن، تین: ۱)، انگور «عنب» (قرآن، عبس: ۲۷ - ۲۸)، خیار «قثاء» خیار در ماجرای بنی‌اسرائیل آمده که آن‌ها به یک غذا قناعت نکردند و از موسی خیار خواستند» (قرآن، بقره: ۶۱)، موز (طلح: بهشتیان از درخت موزی که میوه‌اش بر روی هم چیده شده برخوردارند» (قرآن، واقعه: ۲۹). نامی دقیق از میوهٔ ممنوعه در قرآن کریم برده نشده‌است؛ اما غالباً سیب است که در بسیاری از سنت‌های مذهبی و اغلب به‌عنوان میوهٔ ممنوعه و یا اسرارآمیز، ظاهر می‌شود و آن را معادل جاودانگی، جوانی و شادی ابدی در حیات پس از مرگ دانسته‌اند (ر.ک: شجاعی، ۱۳۹۶: ۳۵۶). درادیان ابراهیمی و باورهای وابسته هرچند که در سفر پیدایش

این میوه مشخص نشده‌است؛ اما در سنت مسیحی، عقیده بر آن است که آدم و حوا در بهشت عدن یک سیب خوردند. این مطلب شاید تحت تأثیر نقاشان رنسانس باشد که عناصر اساطیر یونانی را به صحنه‌ای براساس انجیل اضافه کردند؛ بنابراین میوه نامشخص عدن تحت تأثیر سیب طلایی باغ هسپریدس (Hesperides) اسطوره‌های یونان، سیب در نظر گرفته شد. در نتیجه سیب نماد دانش، ابدیت، وسوسه، سقوط انسان و گناه شد و در ترجمه از نسخه لاتین قدیمی کتاب مقدس بر روی تعبیر سیب به عنوان میوه ممنوع گفته شده در انجیل، تأثیر گذاشت (همان: ۳۶۰).

اساطیر، قالب و شکل دهنده قصه‌ها هستند (ر.ک: متوسلی، ۱۳۹۵: ۹). بسیاری از قصه‌هایی که بررسی می‌کنیم، نوع عملکرد و یا استفاده از سیب به ویژگی اسطوره‌ای آن یا اسطوره‌ای که در آن سیب نقش مهمی داشته، بسیار نزدیک است و تنها تفاوت در شیوه روایت، شخصیت و خویش کاری‌های فراوان است که البته با توجه به نکاتی که در مورد قصه‌های شفاهی گفتیم، امری طبیعی است. نقش مهم سیب در اسطوره‌ها باعث شده‌است تا به عنوان یک پیش‌متن در بسیاری از آثار مهم ادبی و حتی نمایش‌نامه‌ها و سینما راه یابد و یکی از پرکاربردترین بن‌مایه‌ها در فرهنگ ایرانی و غیرایرانی باشد (ر.ک: فارغ و همکاران، ۱۴۰۱: ۵۲).

بیشترین نقش سیب در اسطوره‌های یونان دیده می‌شود؛ البته نقاط مختلف اروپا از این امر مستثنی نیستند. در یکی از قدیمی‌ترین داستان‌های اسطوره‌شناسی یونان نقل شده که «زئوس» (Zeus) و «هرا» (Hera) خواهر و برادری بودند که به عشق ممنوعه گرفتار شدند و زندگی مشترک خود را در دورترین کرانه‌های اقیانوس با مهمان شدن در خانه «اوکتانس» (Oceanus) آغاز کردند و «گایا» (Gaia)، مادر زمین، سیب‌های زرین معروف به سیب‌های هسپرید را به این زوج هدیه داد. این باغ‌ها که درختان آن سیب‌های زرین می‌داد توسط سه الهه «آگله» (Aegle)، «اریتی» (Erythie)، «هسپرارتوسا» (Hesperarethousa) و ازدهایی صدسر به نام «لادن» (Ladon) نگهداری می‌شد (ر.ک: فاطمی، ۱۳۸۷: ۷۲). این سیب‌ها قادر بودند جوانی را اعاده دهند و هر کس از این سیب‌ها تناول می‌کرد، پیر نمی‌شد. «اوربسته» (Orestes) که پیر شده بود و «هرکول» (Hercules) روزبه‌روز قدرتمند می‌شد، از ترس این که مبادا «هرکول» دعوی سلطنت کند، او را به دنبال سیب‌های «هسپرید» فرستاد تا برای او سه سیب طلایی از درخت جوانی بیاورد و این‌گونه شد که خوان یازدهم «هرکول»، چیدن این سیب‌ها و کشتن اژدها بود (ر.ک: اسمیرنوا، ۱۳۸۳، ۱۴۹). علاوه بر آن سیب میوه باغ «فریا» (Freyja) [خواهر فریر، ایزدبانوی عشق در اساطیر اسکاندیناوی] نیز هست که نماد بی‌مرگی و جاودانگی است و با همین مفهوم برای «آپولن» (Apollo) [خدای تیراندازی، رقص، راستگویی، خدای خورشید و...] نیز مقدس است؛ اما برای «ونوس» (Venus) [ایزدبانوی عشق و باروری] در نقش عشق و هوس مقدس بود. شاخه‌های آن نشانه «نمیسیس» (Nemesis) [الهه نیک و بد و انتقام] و «آرتمیس» (Artemis) [در روم با نام دیانا شناخته می‌شود و الهه پاکدامنی، ایزدبانوی شکار و هنر و موسیقی شناخته می‌شود] هستند و در مراسم مربوط به «دیانا» به کار می‌رفت. جایزه مقرر شده در مسابقه داماد خورشید درخت سیب «دیونیزوس» (Dionysus) بود (ر.ک: کوپر، ۱۳۸۰: ۲۱۴). یکی از معروف‌ترین اسطوره‌های یونان، سیب نفاق یا ناسازگاری است. «پلیوس» (Peleus) و «تتیس» (Tethys) خدایانی بودند که برای ازدواج خود ضیافتی مفصل با دعوت از همه خدایان به جز پری‌بانویی به نام «اریس» (Eris) تدارک دیدند. «اریس» بانوی ناسازگاری بود و زمانی که متوجه شد به جشن دعوت نشده، مخفیانه وارد مهمانی می‌شود و سیبی زیبا از جنس طلا را که روی آن «برای زیباترین» حک شده بود، بین سه الهه «هرا»، «آتنا» (Athena) و «آفرودیت» (Aphrodite) می‌غلطاند. بین این سه الهه، نفاق و درگیری پیش می‌آید. «زئوس» داوری را به پاریس می‌سپارد و «آفرودیت» با پیشنهاد «هلن» (Helen) زن «منه‌لائوس» (Menelaus) سیب را از آن خود می‌کند و به این ترتیب جنگ معروف «تروا» (Trojan) شکل می‌گیرد (ر.ک: راوس، ۱۳۸۵: ۲۶۶). دیگر اسطوره به «آتالانتا» (Atalanta) دختر جسور و جنگجوی یونانی مرتبط می‌شود که پدر به دلیل دختر بودن، او را رها کرده و در دامن یک خرس بزرگ می‌شود. «آتالانتا» با وجود زیبایی، بسیار سرسخت است. او خواستگاران فراوان دارد؛ اما هربار برای آن‌ها کارهای دشوار و یا مسابقه‌هایی ترتیب می‌دهد و آن‌ها را شکست می‌دهد تا از زیر بار ازدواج رها شود. «ملانیون» (Melanion) مردی جوان بود که آوازه «آتالانتا» را می‌شنود و برای مسابقه با او آماده می‌شود. پیش از شروع «ملانیون» که خود را بازنده می‌بیند به سراغ «آفرودیت» می‌رود و از او یاری می‌خواهد. «آفرودیت» از باغ خود که یک درخت شگفت‌انگیز دارد، سه سیب طلایی می‌چیند و به «ملانیون» می‌دهد تا در هنگام مسابقه آن‌ها را پرت کند و زمانی که «آتالانتا» به دنبال سیب‌ها می‌رود، «ملانیون» با اسب، خود را به خط پایان برساند

(همان: ۲۱۳). مثال دیگر برای استفاده از سیب در همین زمینه که معنای هدیه و ازدواج را دارد، اسطوره «آکونتیوس» (Acontius) و «سیدپ» (Cydippe) است. طبق این افسانه، «آکونتیوس» عاشق، «سیدپ» را علی‌رغم تفاوت طبقات اجتماعی، دوست دارد. به‌همین دلیل، «آکونتیوس» سیبی را با یادداشتی در مسیر «سیدپ» قرار می‌دهد که می‌گوید: «به آرتیمیس قسم می‌خورم که با هیچ‌کس جز آکونتیوس ازدواج نکنم.» وقتی «سیدپ» این سیب را پیدا می‌کند، یادداشت را با صدای بلند می‌خواند و از این طریق عهد ازدواج می‌بندد. استفاده از سیب در زمینه‌های مشابه را می‌توان در فرهنگ‌های دیگر نیز یافت؛ به‌عنوان مثال: در اساطیر ایرلندی نیز، «کاتال مک فیونگه‌وین» (Cathal mac Fionghuine)، که پادشاه «ولستر» (Ulster) است، دائماً برای معشوقش، «لیوگاج» (Liogach)، سیب می‌فرستد. سیب با مفهوم ازدواج پیوند خورده‌است. در اسکاتلند، یک طلسم قدیمی وجود دارد که هنوز روستاها از آن استفاده می‌کنند. دوشیزگان در جشن هالووین برای مشخص کردن شریک زندگی، تنها به یک اتاق می‌روند و سیب نیمه‌خورده‌ای را جلوی عینک می‌گذارند و با جزئیات دیگر سعی در پی بردن به نام زوج خود دارند (ر.ک: Dağtaşoğlu: ۲۰۱۷). از دانه‌های سیب نیز برای پیدا کردن نام همسر استفاده می‌کنند. سیب در بالکان نیز عملکرد مشابهی دارد. در صربستان، وقتی دوشیزه‌ای از معشوقش یک سیب بپذیرد؛ یعنی با او نامزد شده‌است. در مجارستان، دوشیزگان علاوه بر حلقه، از نامزد خود یک سیب دریافت می‌کنند. در سیسیل نیز وقتی یک مرد عاشق می‌شود آن را با سیب، ابراز می‌کند.

تفاوت‌های فرهنگی در کارکرد نماد سیب در قصه‌های ایرانی و غیرایرانی، بازتابی از جهان‌بینی خاص هر فرهنگ است. در قصه‌های ایرانی، سیب اغلب نماد باروری، حیات و پیوند انسان با طبیعت است و معمولاً توسط شخصیت‌هایی چون درویش یا جادوگر به شاه یا زن بی‌فرزند داده می‌شود. در مقابل، در قصه‌های اروپایی، سیب بیشتر با مفاهیمی چون درمان، فریب یا آزمون اخلاقی همراه است؛ مانند سیب مسموم در قصه سفیدبرفی یا سیب شفابخش در افسانه‌های روسی. این تفاوت‌ها نشان می‌دهند که بن‌مایه‌های مشترک چگونه تحت تأثیر فرهنگ و اسطوره‌های بومی معنا می‌یابند.

۳. نتیجه‌گیری

این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و در پرتو رویکرد تطبیقی مضمونی و ریختاری بر مبنای نظریه «پراپ» و در برخی موارد با استفاده از طبقه‌بندی‌های «آرنه-تامسون» و «مارزلف» صورت گرفت. همچنین، پژوهش حاضر کارکردهای غیرجادویی سیب را دربرنگرفت. از جمله نتایجی که حاصل شد این بود که قصه‌های فولکلور در سرتاسر جهان خویش‌کاری‌های مشابهی دارند. بسیاری از خویش‌کاری‌هایی که «پراپ» بررسی کرده و تقسیم‌بندی‌هایی که پیرامون قصه‌های فولکلور روسی انجام داده‌بود، در قصه‌های بررسی‌شده مشاهده گردید. می‌توان گفت ریخت‌شناسی پراپ تعمیم‌پذیر است و می‌توان آن را بر روی بیشتر قصه‌های فولکلور بررسی کرد.

نتیجه دیگری که به‌دست آمد این است که باوجود تفاوت در برخی از کارکردهای سیب، اصل قصه و خویش‌کاری‌ها بسیار با یک قصه در کشور دیگری شباهت دارند. گویی کسی اصل داستان را شنیده باشد؛ اما به‌خاطر نداشته باشد که سیب چه کارکردی داشت ولی سیب را حذف نکند و با همان خویش‌کاری‌های یکسان، قصه‌ای ایرانی یا روسی روایت کند. در قصه‌های ایرانی دزد سیب همانند سیب جوان‌کننده در روسیه، قصه پادشاهی است با سه پسر که از خانه خارج می‌شوند و دو برادر بزرگ، برادر کوچکتر را در چاه رها می‌کنند. پسر کوچک موفق می‌شود با عوامل جادویی بازگردد و به پادشاهی رسد. خویش‌کاری به حدی شبیه می‌شود که گاه شک ایجاد می‌کند، احتمالاً این قصه‌ها ترجمه شده‌اند. در قصه ایرلندی «بلای من...» دختر بدون همسر، پسری از درخت سیب به دنیا می‌آورد. البته صرف این که درخت خود یک بن‌مایه اسطوره‌شناسی مجزا و قابل تحقیق است؛ اما خوردن سیب او را باردار می‌کند. جدا از اصل باروری در بیشتر قصه‌های ایرانی و اروپایی، این سیب‌ها دست افراد عادی نیستند؛ یعنی حتی کارکرد آن در بخش خوراکی یا توصیفی باشد نیز فردی که این سیب‌ها را به قهرمان می‌بخشد خود جزء ساحران، جادوگران و حتی در قصه‌های ایرانی انبیاء و اولیاء هستند. مانند قصه «سیب حضرت سلیمان» یا کارکرد سیب آستن‌کننده که گاه «حضرت خضر» این سیب را می‌دهد. بنابراین قالب قصه‌ها، جادویی و یا در ارتباط با فرهنگ ایرانی-اسلامی به قصه‌های مقدسان (اولیاء و انبیاء) تبدیل شده‌است. البته قصه‌هایی نیز هستند که متناسب با فرهنگ یک کشور شکل گرفته‌اند و نمی‌توان آن‌ها را با سرزمین دیگری قیاس

کرد؛ به‌طور مثال قصه‌های اخلاقی و یا قصه‌هایی که ضرب‌المثلی از سیب دارند یا معماگویی که در دوره‌ای از فرهنگ ایرانی در اشعار فارسی رایج بوده‌است. قصه‌هایی نیز وجود دارند که خویش‌کاری مشترکی با قصه دیگر داشته اما با توجه به آب‌وهوای متناسب با رشد یک میوه در یک سرزمین مشخص، ارتباط مستقیم دارند و به‌جای سیب به میوه‌ای که در آن منطقه یا سرزمین رشد می‌کند، اشاره کرده بودند.

نکته پایانی این‌که قطعاً اسطوره‌ها نقش به‌سزایی در ورود سیب به قصه‌های فولکلور داشته‌اند. همان‌طور که بسیاری از عوامل اسطوره‌ای یا شخصیت‌ها همانند ساحر، غول، سیمرغ در قصه‌های ایرانی یا اژدهای چندسر در قصه‌های روسی راه یافته‌است، سیب نیز راه خود را در قصه‌های سرزمین‌های مختلف پیدا کرده‌است. چه‌بسا که با بسیاری از مسائل مذهبی و غیرمذهبی نیز عجین شده و راهی برای تشخیص حقیقت آن نیز وجود ندارد. این انتقال سیب از اسطوره در قصه‌ها و فرهنگ هم‌چنان باقی است، همان‌طور که سیب‌پرانی در آیین و رسوم ازدواج در برخی مناطق ایران و برخی کشورها پابرجاست. به‌هرروی، آنچه از بررسی تطبیقی این میوه جادویی در داستان‌های ایرانی و اروپایی دریافت شد از جمله حاکی از ریشه و قدمت آن در فرهنگ‌ها و اسطوره‌های قدیمی و مشترکات زیاد آن است و از این‌رو در فرهنگ آیندگان نیز به‌سادگی رخت بر نمی‌بندد و به‌طور خلاصه، اگرچه سیب در هر دو فرهنگ، نقشی جادویی ایفا می‌کند؛ اما نمادپردازی آن تحت تأثیر مؤلفه‌های اسطوره‌ای و جهان‌بینی خاص هر منطقه، شکل متفاوتی به خود می‌گیرد.

کتابنامه

الف. منابع فارسی

- آفاناسیف، الکساندر (۱۴۰۳). *افسانه‌های پریان روس*. ترجمه تهمینه زاردشت. تهران: فرهنگ نشر نو.
- اسمیرنوا، ورا واسیلونا. (۱۳۸۳). *قهرمانان یونان باستان*. ترجمه روحی ارباب. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- اصغری، جواد؛ قاسمی اصل، زینب. (۱۳۹۱). «بررسی حرکت‌های داستانی در هزارویک‌شب با تکیه بر الگوی ریخت‌شناسی پراپ». *پژوهشنامه نقد ادب عربی*. ۴(۶۲): ۳۰-۴۹.
- آفانولین، آیلین. (۱۳۸۲). *افسانه‌های مردم ایرلند*. ترجمه محمد گذرآبادی. تهران: هرمس (کیمیا).
- پراپ، ولادیمیر. (۱۴۰۱). *ریخت‌شناسی قصه‌های پریان*. ترجمه فریدون بدره‌ای. تهران: توس.
- خدیش، پگاه. (۱۳۸۸). «بازتاب و کارکردهای سحر و جادو در افسانه‌های سحرآمیز». *مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی*. ۱۷(۶۵): ۱۵۱-۱۶۵.
- درویشیان، علی‌اشرف؛ خندان مهابادی، رضا. (۱۳۸۰). *فرهنگ افسانه‌های مردم ایران*. جلد پنجم. تهران: کتاب و فرهنگ.
- راوس، ویلیام هنری دنهام. (۱۳۸۵). *خدایان، پهلوانان و انسان در یونان باستان*. ترجمه علیرضا قربانیان. چاپ اول. تهران: امیرکبیر.
- شجاعی، حیدر. (۱۳۹۶). *نمادشناسی تطبیقی ۳: گیاهان*. تهران: نشر شهر پدram.
- فارغ، عفت؛ محمدی، ابراهیم؛ شایان سرشت، اکبر. (۱۴۰۱). «خوانش بینامتنی اسطوره میوه ممنوعه در سه نمایش‌نامه برتر جشنواره‌های تئاتر کودک و نوجوان». *هنرهای زیبا - هنرهای نمایشی و موسیقی*. ۲۷(۱): ۵۱-۶۰.
- فاطمی، سعید. (۱۳۸۷). *اساطیر یونان و روم*. جلد اول. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- کالوینو، ایتالو. (۱۳۹۲). *افسانه‌های ایتالیایی*. ترجمه محسن ابراهیم. چاپ دوم. تهران: مرکز.
- کوپر، جی.سی. (۱۳۸۰). *فرهنگ مصور نمادهای سنتی*. ترجمه ملیحه کرباسیان. تهران: فرشاد.
- مارزلف، اولریش. (۱۳۹۱). *طبقه‌بندی قصه‌های ایرانی*. ترجمه کیکاووس جهان‌داری. تهران: سروش.
- متوسلی، نعیمه. (۱۳۹۵). «بررسی جایگاه اساطیر در ادبیات عامیانه فارسی». *تحدخبر*. بازیابی شده از

ب: منابع لاتین

Dağtaşoğlu, A. E. (2017). The motif of apple in different cultures and its usage in Anatolian folk songs. *Folklore: Electronic Journal of Folklore*, 68, 169-186.
<https://doi.org/10.7592/FEJF2017.68.dagtasoglu>

